

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 77 Nisan 2021 & Volume: 14 Issue: 77 April 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YENİDEN ÜRETİM ALANINDA ERKEK OLMAK: BAKIM ETİĞİ KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

BEING A MAN IN THE FIELD OF REPRODUCTION: AN ASSESSMENT FROM THE CONCEPT OF ETHICS OF CARE*

Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK**

Cengiz ÖZBESLER***

Öz

Bu çalışmanın amacı eleştirel erkeklik çalışmaları kapsamında gerçekleştirilecek erkeklik analizleri için farklı bir yorumlamayı mümkün kılacak bir tartışma başlatabilmektir. Bu tartışma için "bakım etiği" kavramı seçilmiştir. Yeniden üretim alanı hane içi emeği ve genel olarak "insanın üretimi" için gerekli olan emeği kapsar ve binyıllardır sadece kadınlara özgü bir alan olarak kabul edilmiştir. Erkeklerin de baba kimlikleriyle yer aldıkları bu alandaki dâhiliyetlerinin son yıllarda toplumsal cinsiyet rollerinde meydana gelen değişimler sayesinde yavaş yavaş arttığını söylemek mümkündür. Bakım vermenin ilişkisel bir ahlak gelişimini sağladığını iddia eden bakım etiği kavramı bu araştırmada erkekliğin kurucu kimliklerinden biri olan babalık çerçevesinde ele alınmıştır. Bakımı sadece kadına özgü olmaktan çıkarıp bir ahlak eğitimi içine yedirmenin insanlarda yaratabileceği olası değişimler ve özellikle erkekliğin dönüşümünü noktasındaki etkilerinin neler olabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak Gelişimi, Babalık, Bakım Etiği, Erkeklik, İlişkisellik.

Abstract

The aim of this study is to initiate a discussion that will enable a different interpretation for masculinity analyzes to be carried out within the scope of critical masculinity studies. The concept of "ethics of care" has been chosen for this discussion. The field of reproduction includes domestic labor and labor required for "human production" in general, and for millennia it has been considered an exclusively female field. It is possible to say that the involvement of men in this field, where they also take part with their father identities, has gradually increased due to the changes in gender roles in recent years. The concept of ethics of care, which claims that caregiving provides a relational development of morality, is discussed in this study within the framework of fatherhood, one of the founding identities of masculinity. Possible changes in humans and the effects on the transformation of masculinity, by making care issue a moral education rather than being specific to women, were discussed.

Keywords: Moral Development, Fatherhood, Ethics of Care, Masculinity, Relationality.

* Bu makale, yazarın Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet anabilim dalında hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-4576-9991, ciceknilsu@gmail.com

*** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1397-6913, ozbesler@gmail.com

GİRİŞ

Kadın çalışmalarının vazgeçilmez bir kavramı olan “toplumsal cinsiyet”, 1970’lerle beraber akademik literatüre girmiş ve kadınlığın yanı sıra erkekliğin de ne olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Böylece kökenlerini feminist düşünceden alarak erkeklik üzerine sistematik ve eleştirel bir düşünme tarzı geliştirmeyi hedefleyen eleştirel erkeklik çalışmaları, kadın çalışmalarının bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada erkeklik/babalık alanyazınında farklı bir yorumlamayı ve analizi mümkün kılması adına bakım etiği kavramı kullanılmıştır. Bakım emeği feminist literatürde çoğunlukla kadının ev içi cinsiyetçi işbölümüne bağlı bir görevi, ücretlendirilmeyen ve “görünmeyen” bir emek türü olarak ele alınmıştır. Türkiye’de bir ev kadınının ortalama beş kişinin bakımından sorumlu olduğu gerçeği (Esin, 2012, 79) göz önünde bulundurulursa, oldukça isabetli bir odaklanma noktası seçildiği açıktır. Hele ki bakım emeği kadınların sevdiği insanlara karşı gösterdiği bir “yuva işi” kapsamında ele alınıp sevgi ilişkisi içinde yapılan aktiviteler şeklinde kodlanınca bu kavramın karşılıksız bir emek türü olarak politik bağlamında incelenmesi oldukça zorlaşmaktadır (Savran, 2013, 19). Psikoloji, çocuk gelişimi ve sosyal hizmet gibi farklı sosyal bilim alanlarında son dönemlerde toplumsal cinsiyet duyarlı yönelimler çoğalsa da bakım verme kavramının hala çocuğun sağlıklı gelişimi noktasında karşılanması gereken bir ihtiyaç ya da cinsiyetçi iş bölümünün beraberinde getirdiği, pek de sorgulanmadan kabul edilen roller olarak kullanılabilirdiğini görüyoruz. Bu bakış açısı da bakım emeğinde erkek katılımının değerlendirilmesini bazı noktalarda eksik kılabilir.

Bakım vermenin çocuğun gelişimi üzerindeki hayati etkileri on yıllardır biliniyor. Sosyal hizmet müfredatlarındaki İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre derslerinde çocuğun fizyolojik/psikolojik/sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliğini, sağlıklı kişilik gelişimi için anne ve babayla kurulan bağların önemini öğreniyoruz. Çoğunlukla Freudyen teoriyi referans alan kavramlar çerçevesinde bu bağ, anneye genellikle bakım verme noktasında sağlanırken babayla bağ kurmak bazen sadece babanın var olmasıyla/orada olmasıyla/terk etmemiş olmasıyla sağlanabiliyor. Nesne İlişkileri kuramcılarında Winnicott, her ne kadar bakım vereni tanımladığı belirtilse de, “yeterince iyi anne” kavramıyla anneye görev biçiyor (Murdock, 2014, 85). Klein (2016, 9-21) çocuğun kendisini kötü nesnelere dolu algıladığını, bu sebeple annenin besleyen memesi iyi nesne olarak çocuk tarafından içselleştirilmelidir ki kendindeki yıkıcı itkileri, kaygıları giderecek diyerek insanın gelişiminde en hayati gördüğü haset-şükran duygusu dengelenmesinin baş aktörü olarak yine bize anneyi referans veriyor. Bakım vermeyle ilgili başka bir örnek için majör aile terapisi kuramlarına da bakılabilir. Ailedeki bir kişinin davranışının diğer kişinin davranışına bağlı olduğu “tamamlayıcılık” kavramı tanımlanırken örnekler hep geleneksel rollerin kabulü üzerinden veriliyor. Farklı ama “eşit” roller iddiası kadının kariyeri ile daha az ilgilenme, çocuğun sorunlarını öncelikle annenin sorumluluğu olduğu varsayımı gibi cinsiyet körü yorumlara neden olabiliyor (Nichols, 2013, 140). Rachel Hare-Mustin’in klasik aile terapisi modellerine yönelik feminist eleştirisinde analiz sırasında annelere atfedilen aşırı müdahalecilik, güvensizlik gibi sıfatların “kişisel kusur” olarak sunulmasının hatalı olduğu, özellikle bakım yükünün tamamen anneye yüklenmesi nedeniyle kadınların büyük sorumluluklar altında oldukları vurgulanmıştır (Nichols, 2013, 334). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadın/erkek rollerinde yarattığı farklılığın bir sorunsal olarak ele alınmadığı, aile terapisinde mevcut haliyle sürdürülmesi gereken bir yapı olarak kabulünün gerçekleştiği gözlenebilmektedir. Bir tek feminist terapide kadın ve erkekleri dar ve eşit olmayan rollere kısıtlayan kurumların değişimi üzerinde durulmuş, babaları çocuk yetiştirmede daha fazla rol oynamaya teşvik ederek aileye yardım etmek gibi seçenekler tartışılmıştır (Nichols, 2013, 334-335). Çocuklarıyla ilgilenen ve onların bakımına katılımı yüksek düzeyde seyreden “yeni babalık” kavramı (her ne kadar bu kavram sadece orta-üst sınıf erkekleri içerdiği için eleştirilse de) çerçevesinde yapılan yorumlar da babalık tartışmalarında erkekler adına çeşitlenen roller ortaya çıkardığı ve bu rol zenginliğinin erkeklerin sosyal, ekonomik ve psikolojik ilişkilerinde değişimleri mümkün kılabildiği için değerli bulunmaktadır (Topçu, 2016, 110-115)

BAKIM ETİĞİ

Bakım verme konusu literatürde yoğunlukla çocuğun gelişimi için yerine getirilmesi gereken görevler ve sağlıklı ilişkiler için gerekli rol paylaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Peki bakım verme eyleminin kendisinin bakım veren üzerindeki değiştirici etkisi ve bakım vereni şekillendirmesini tartışmak mümkün müdür? Bir çocuğun sağlıklı gelişimi için babanın da yukarıda bahsedilen yeni babalık kavramıyla birlikte gelen rol çeşitliliği yelpazesinde sürece dahil olması gibi terapötik/klinik bir müdahaleden öte babanın özne alanında başlayıp olası bir makro değişim üzerine tartışmak için “bakım etiği” kavramını kullanmayı, farklı bir bakış açısı sağlama olasılığı nedeniyle tercih ettik. Babalık rollerinden olan bakım

vermenin erkeklerde yaratabileceği olası değişimleri bir “ahlak” çerçevesiyle yorumlamayı mümkün kılması sayesinde bu kavramın, literatüre bir özgünlük katması noktasında yardımcı olacağını ümit ediyoruz.

Gilligan ve Bakım Etiği

Bakım etiği kavramı, psikolog Carol Gilligan tarafından, özellikle 1982 yılında yayınladığı *Kadının Farklı Sesi* adlı kitabında detaylarıyla tanımlanmıştır. Gilligan, öğrencisi olduğu Kohlberg’le beraber çalışmış, onun ahlak gelişimi kategorilendirmesini eleştirerek kendi psikolojik kuramında “kadının sesini” de duyulur kılmıştır. Feminist mücadelenin dikkat çektiği konulardan biri de yüzyıllardır gerçekleşen tarih yazımının erkekler tarafından gerçekleştirildiği, artık kadınların tarihinin yazılması gerektiğidir. Özellikle II. Dalga Feminizmle dünya çapında kadın çalışmaları bölümleri kurulmuş, tarih kayıtları kadınların tarihini ortaya çıkarmak için incelenmeye başlamış ve fen/sosyal bilimlerde geliştirilen kuramlar yoğun bir feminist eleştiri süzgecinden geçmiştir. Gilligan da bu dönemde, hocası Kohlberg’in yönteminden analiz kısmına kadar her aşamasının eril zihniyetle şekillenen araştırmasının evrenseli yansıttığı iddiasını kabul etmemiş ve ahlak gelişimine “ilişkisel” özelliğini ekleyerek yeni bir tartışma kapısı açmıştır.

Gilligan’a (2017, 14) göre erkekleri, onların yaşantılarını ele alan psikoloji kuramları kadın yaşantılarının üstünü örtüp kadın seslerini susturur ve bütün insanlık deneyimini temsil ettiği yalanını söyler. Bu sebeple kız çocuklarının ve kadınların anlaşıldığı, işitildiği yeni bir psikolojik kuram, kaçınılmaz olarak, kadın yaşantılarını devamlı gölgede bırakan ataerkil düzene bir meydan okuma özelliği taşıyacaktır (Gilligan, 2017, 31). Kendi ahlak çalışmalarını da karma gerçekleştirdikleri dışında sadece kadınlarla yaptığı kürtaj kararı çalışması gibi örneklerle çeşitlendiren Gilligan, kadın ve erkeğin ahlaki karar verme süreçlerinde farklılaştığı noktaları tespit etmiş ve bu farklılığa Kohlberg’inki gibi bir hiyerarşik statü vermekten kaçınmıştır (Kohlberg’in beşinci ve altıncı aşama olarak adlandırdığı *gelenek sonrası* düzeye ulaşma konusunda kültürel önyargılar ve cinsiyete dayalı farklılıklar söz konusudur. Altıncı aşamanın tüm kültür, toplum ve durumlara uygulanamayacağını bizzat Kohlberg’in kendisi söylemiş ve Gilligan da kadınların bu hiyerarşik sıralamada daha az ilerleyebildikleri sonucunu vurgulamıştır [Zastrow ve Krist-Ashman, 2016, 464]). Böylece geleneksel ahlaka karşı bakım etiği kavramı oluşmaya başlamıştır. Ahlak anlayışını cinsiyetlere bağlı bir ikilikle açıklarsak kadınların payına sezgisel, duygusal ve ayrıntıcı bir düşünme biçimi, erkeklereyse akılcı, tarafsız ve serinkanlı bir düşünme biçimi düşer. Bakım etiğinde sadece haklar bağlamında değil, “öteki”ne gösterilen sevgi, özen, sorumluluk, insana verilen değer, hakkaniyet gibi olguların da dahil olduğu bir adalet tanımı yapılır (Morsünbül, 2015). Geleneksel ahlak, bireyleri bağımsız ve otonom, rasyonel kararlar veren kişi olarak tanımlarken bakım etiğinde birey, bir eylem içerisinde, etrafındaki diğer kişilerle kurduğu gerçek ilişkilerle birlikte tanımlanır. Bu ilişkilerin en önemli özelliği ise evrensel prensipler ve rasyonel tercihlere dayalı değil, sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamlar içerisine gömülü bağlar olarak tanımlanmasıdır (Çelik, 2016).

Kadınların ahlaki yargılarının erkeklerinkinden daha bağlamsal, ilişki ve anlatının ayrıntılarına dikkat etme özelliğine sahip olması, Gilligan’a göre kadın ve erkeklerin “bilme yapıları”ndaki temel farktan kaynaklanmaktadır (akt: Altıntaş, 2014). Fakat, bu çalışma özelinde de yanlış anlaşılması gereken bir nokta vardır ki bu bahsedilen yapısal farklılık, kadın veya erkek olmanın biyolojik temelinden kaynaklanan, dikotomik bir “özcü” anlayışı işaret etmemektedir. Kadın ve erkek farklılığı cinsiyete bağlı, biyolojik determinist bir genelleme yapmak için değil, bir yorumlama problemi üzerinde durmak için sunulmuştur: “Açıkça görülüyor ki bu farklılıklar, toplumsal statü ve güç faktörlerinin kadın ve erkek deneyimlerini ve cinsler arası ilişkileri şekillendirmek üzere yeniden üretim biyolojisi ile birleştiği bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkmaktadır” (Gilligan, 2017, 42). Bakım etiği noktasındaki farklılıklar, tam da terimin içinde var olan “bakım” verme eylemiyle ilişkilidir. Kadınlar biyolojik olarak doğurabilme yeteneğine sahip oldukları için değil, bin yıllardır toplumsal olarak çocuk yetiştirmekle sorumlu kılındıkları için ilişkisel düşünme yetenekleri de gelişmiştir.

Chodorow ve Erkeğin “Kadınsılıktan” Ayrışması

Nancy Chodorow (1978), kadın ve erkek cinsiyetine atfedilen farklı kimlik ve rollerin her yeni kuşakta yeniden üretilerek diğer kuşağa aktarıldığını söylemiş ve kadın noktasındaki bu aktarıma “anneliğin yeniden üretilmesi” adını vermiştir. Cinsler arası ayrımın nedeni de anatomik bir farklılık değil, tüm dünyada erken dönem çocuk bakımından en çok kadınların sorumlu olarak belirlenmesidir (Gilligan, 2017, 50). Bakım emeğine cinsiyete atfedilmiş bir “yatkinlik” tarafından meşruiyet sağlanmaya çalışıldığı için hep kadınlı ilişkilendirilir ve kadınlar ev işlerine ve çocuk bakımına “yatkin” kişiler olarak kodlanır. Bu görüşün doğal sonucu erkeklerin bu konularda “beceriksiz” olmalarıdır. Halbuki Zeybek’in (2013) de

vurguladığı gibi bahsedilen işleri becerebilmek cinsiyet farkından kaynaklanmamakta, o işin tekrar tekrar yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Erkekler çocukluklarından beri anne, hala, abla ve bakıcılar gibi farklı kadınlar tarafından “çekip çevrildikleri” için bu becerileri geliştiremez. Chodorow’a göre kız çocukları, aynı cinsiyetten biri tarafından yetiştirildikleri için daha az farklılaşma hissederler ve anneler kızlarıyla daha benzer ve süreklilik arz eden deneyimler yaşama eğiliminde oldukları için dişil kimlik oluşumu ilişki bağlamında gerçekleşmektedir. Kızlar bağlanma deneyimlerini kimlik gelişimi süreciyle bütünleşik yaşarlarken oğlanların ilk sevgi ve empati bağı kesintiye uğrayarak kendilerini annelerinden ayıştırmaya başlarlar (Gilligan, 2017, 51). Bu ayrışmanın temelinde de toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı yatmaktadır: Ev dışı kamusal alanda çalışarak evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan baba figürü ve ev içi özel alanda bakım veren anne figürü. Çocukların toplumsal cinsiyet kimliği kadınla erkeğin bu alanlardaki farklı konumlanışlarına göre oluşmaya başlar. Oğlan, cinsiyet olarak erkekle özdeşim kurmaya çalışırken rol model alınacak erkek mesafelidir çünkü evden uzaktadır veya yoktur. Babanın yokluğunda oğlan, erkekliği daha az ulaşılabilir görür ve buna bağlı olarak da geniş toplumsal düzende baskınlığından dolayı babayı üstün görüp yüceltir. Babaya öykünme nedeniyle anneye bağlılık ve kimliğini anne üzerinden tanımlamak “erkeksi olmayan” özellikler olarak görülür ve anneye bağımlılık reddedilerek bir “erkek tahakkümünün” de temelleri atılır (Kepekçi, 2012). Aslında bakım verme eyleminin kendisinden kaynaklı bir bağımlılık durumu söz konusudur. Çocuk onu kucağına alan, beşiğini sallayan, temizleyen, rahatlatan ve giydiren, onun sınırlarını bilen, ona doğruyu ve yanlış öğreten, övgüyle ödüllendiren veya cezayla kontrol eden anneye bağımlıdır (Goldberg, 2018, 33) ve oğlan özelinde anneden bağımsızlaşma çabası büyük bir sınav niteliği taşır. Bu sınav erkekliğin inşasındaki ilk noktadır. Kadınlar tarafından bağımlı hale getirilmek gibi negatif bir oluşumun yanında kadınlar tarafından sevilme gibi pozitif bir yanı da barındırdığı için erkeklik adına çelişkili ve zorlu bir durumdur. Bakımı anne üstlendiği için oğlanların doğduğu andan itibaren kadına mesafe almayı öğrenip anneden koparak erkek dünyasına adım atma süreci başlar ve modern dönemin kutsadığı “bireyleşme” süreci patriyarkal düzene yerleşerek devam eder (Günay Erkol, 2018). Erkekler adına pro-feministliğe giden yol ise ancak bahsedilen çelişkinin aşılmasıyla oğlanın annesi ile empatik bir ilişki geliştirebilmesiyle mümkün olacaktır (Sancar, 2016, 142).

Bu düzende erkekler kadınlardan uzaklaşırken aynı zamanda karşı cinsten üstün olduklarına da inanmaya başlarlar. Farklılıklarının nedeninin üstünlük olduğu fikrini bir geri bildirim olarak yaşadıkları toplumdan sürekli bir şekilde alırlar. Mill (akt: Millett, 2018, 171-72), bu üstünlük inancının çok küçük yaşta başladığını, okul çağında çocukların bu fikirleri birbirlerine aşıladıklarını, annelerini beğenmemeye başlayan oğlanların onlara itaat etseler bile artık saygı duymadıklarını, büyüdüklerinde ise kendilerine eş seçerek onları onurlandırdıklarını düşündükleri kadınlar üzerinde bir sultan gibi üstünlükleri olduğuna inandıklarını söylemiştir. Erkeklerin sahip olduğu üstünlük duygusu elbette ki bedelsiz gerçekleşmemektedir. Hooks’un yerinde tespitiyle şunu diyebiliriz ki daha küçüklüklerinden itibaren oğlanlar pek çok duyguyu –özellikle de sevmeye duyulan hissetmekten uzaklaştırılıyor, bir noktadan sonra hissetmelerine izin verilen tek duygu olarak elimizde bir tek “öfke” kalıyor. Erkeklerle gerçekleştirdiği bir grup çalışmasındaki paylaşımları aktaran hooks, pek çok erkeğin “içimde bir şey eksik” dediğini söyler ve ekler: “Çocukluğunun ilk yıllarında duygusal coşkuya, bastırılmamış neşeye, hayata ve diğer insanlara duyduğu bağlılık hissine sahip olduğunu, sonrasında ise kırılmanın, kopmanın gerçekleştiğini, sevilme, sahiplenilme hissini kaybettiğini anlatan birçok erkek vardı” (hooks, 2018, 29). Önceki paragrafta da bahsedildiği üzere bir ayrışma, bir erkeklik testinden geçen oğlanlar ancak bu duyguların kaybını kabullendiklerinde ve bu kaybın gizlice yasını bile tutmamaya razı olduklarında başarılı olabiliyorlar (hooks, 2018, 30). “Erkeklik” uğruna ödenen belki de en büyük bedel bu duygularının farkında olamama, onları gösterememe olarak karşımıza çıkıyor. Gilligan, erkeklerin kopukluğunu “ilerleme” ve “iyilik”le ilişkilendiren ve sağlıklı olmak adına kadınlardan ayrışmayı savunan psikolojik gelişim kuramlarını tehlikeli bulmaktadır. Erkeklerin bu kopukluğunun desteklenmesi baskın toplumsal düzeni daimi kılar ve bir anlamda politik olanı psikolojik hale getirir (Gilligan, 2017, 35). Mill (akt: Millett, 2018, 171-72) de karşı cinsten üstün olduğuna inanan erkeğin bu duygusunun karşı cinsten bir kişi üzerinde somut bir egemenlik biçimi ile desteklendiğinde erkeklerin aykırı davranışlarda bulunarak bu tahakküm sistemini sürdürür hale geldiklerini söylemiştir. Ayrışma ve üstünlük düşüncesi eşitsiz ve sevgisiz bir sistemin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Chodorow’un psikanalitik kuramın maskülen yanlılığına karşı durarak gerçekleştirdiği analizlerde erken dönem bireyleşmedeki cinsiyet farklılığı kadının daha zayıf ego sınırı olduğu ya da psikoza daha meyilli olduğunu göstermemektedir. Tam tersi “kız çocukları bu dönemden kendilerinin kadar başkalarının ihtiyaçlarını ya da hislerini deneyimlemeye dönük daha güçlü bir temelle çıkarlar” (akt: Gilligan, 2017, 51). Böylece kadınlarda ihtiyaç temelli bir düşünce tarzı gelişmeye başlar. Öncelikle bakım

veren kişi, bakım gösterilen kişiye yönelir ve onun ihtiyaçlarını anlamaya çalışır. Bakım veren, bu ihtiyaçlara yönelik olarak hangi davranışları göstermesi gerektiğini düşünürken kendine şu soruları sorarak işe başlar: “Bu ihtiyacı karşılayabilecek kadar yetkin miyim? Bu ihtiyacı karşılarken gereğinden fazla fedakârlık yapmam gerekecek mi? Bu gerçekten bakım/özen gösterilen kişi için en iyi olan davranış olabilir mi? Bu davranışım, aramızdaki bakım/özen ilişkisini zedeleyebilir mi” (Çelik, 2016)? Bu sorulara verdikleri cevaplara göre hangi davranışları sergileyeceklerine karar veren kişiler yavaş yavaş kendi akıllarına dayanarak bir bakım etiği geliştirmeye başlarlar.

Heinz İkilemi ve Freudyen Teoride Ahlak Gelişimi

Kadınların, erkeklerden farklı olarak, kendi ihtiyaçları ile başkalarının ihtiyaçları arasında tercihler yapmak zorunda kalmasıyla anlam bulan etik ikilemlere girebilmeleri de söz konusu olmaktadır. Belli etik ikilemlere verilen kadın ve erkeğin farklılaşan yanıtlarında Gilligan, kadının ahlakın ve hayatın korunmasını, ilişkilerin şartına bağlı olarak yorumladığı analizinde bulunur (Altıntaş, 2014). Bu konudaki en önemli örnek Kohlberg’in Heinz etik ikileminde kadın ve erkeklerin beyan ettikleri farklı tutumlardır. On bir yaşlarındaki Amy ve Jake’e şu etik ikilem sunulur: Heinz’ın eşi hastadır ve hayatının kurtulması bir ilacı kullanmasına bağlıdır. İlaç çok pahalı olduğu için Heinz bu ilacı satın alamamaktadır. Heinz ilacı çalmalı mıdır? Jake, bu ikilem karşısında başından beri net bir tavır takınır ve “evet” der. Ona göre yaşam hakkı, mülkiyet hakkından daha kutsaldır, bu sebeple çalma eyleminde sıkıntı yoktur. Yasalar hata barındırabilir, bu durumda yargıç da en “mantıklı” olanı yapacak ve Heinz’a en düşük cezayı verecektir (Gilligan, 2017, 78). Jake’in tutumundaki netlik onun için bir alacakaranlık kuşağının olmadığı göstergesidir, bu tutumda yaşama yönelik esnek, açık bir yaklaşım geliştirmek için fazla bir imkân yoktur (Goldberg, 2018, 86). Amy’nin yanıtı ise başından itibaren başka seçenekleri olaya dahil etme üzerine kurgulanır. Belki eczacı ile konuşulsa ikna olacaktır ve ilacı Heinz’a verecektir. Heinz ilacı çalmamalıdır çünkü bundan dolayı hapse girerse eşi yalnız kalacak ve ona bakacak kimse olmadığı için belki yine de ölecektir. Amy, Heinz’ı hep eşiyle ilişkisi içinde tutmaya çalışmaktadır. Bu sebeple Amy’nin ilişkilere duyduğu güven, Kohlberg tarafından, süregelen bir bağımlılığı ve kırılabilirliği ifşa eder gibi görüldüğü için ahlaki ikilemleri iletişim yoluyla çözmeye olan inancı naiflik ve bilişsel olgunlaşmamışlık şeklinde yorumlanmıştır (Gilligan, 2017, 83). Böylece yaptığı ilişki değerlendirme “naiflik” olarak değerlendirilen kadın, ahlak gelişiminde asla son noktaya ulaşamayacak bir cins olarak tanımlanır.

Benzer bir hiyerarşik anlayış, Freud’un etik açıdan normal olma düzeyini değerlendirmesinde de karşımıza çıkar. Freud’a göre kadınlar erkeklerden daha zayıf adalet duygusu sergilerler, aciliyet gerektiren büyük yaşam olaylarına rıza göstermeye daha az hazırlardır ve kararları duygusal yakınlık ve düşmanlık hislerinden daha sık etkilenir (akt: Gilligan, 2017, 50). Bunun nedenini ise kız çocuğunun her iki ebeveynini de içselleştirememesine ve oedipus kompleksini hiçbir zaman çözememesine bağlar. Erkek babayı içselleştirdiği için sağlam bir üst benlik oluştururken kadınlar bunu gerçekleştirmezler ve bu sebeple kadınların adalet duyguları daha zayıf, sosyal bağları daha güçsüz, başkalarına bağımlılıkları ise daha fazladır (Ciğeroğlu, 2014, 8). Aslında Freud’un ilk dönemki yazılarına baktığımızda görece daha başarılı bir toplumsal bağ kurarak kadın-erkek karşılaştırmasına gittiğini görebiliriz. Freud’un terimiyle “gelişmemiş kadın aklı”, kadının kendi cinselliği üzerindeki toplumsal kısıtlamalardan kaynaklanmaktadır. Cinselliğini öğrenemeyen kadın başka konuları öğrenme isteğinden de vazgeçer (Millet, 2018, 317). Freud’un fikirleri zamanla daha doğa ve anatomi odaklı olmaya başlar ve ünlü oedipus kompleksine göre hadım edilme korkusu yaşamayan kadın yeterli süper-ego geliştiremez. Çünkü penise sahip değildir. Penise sahip olmama o kadar büyük bir travmadır ki kadının hayatı boyunca devam eder. Öyle ki bu istek analık duygusuyla bastırılmaya çalışılır. Çocuk sahibi olan kadın bu eksiklik duygusunu çocukla kapamaya çalışır fakat hiçbir zaman gerçek bir penise sahip olamayacağı için oedipal ortamdan kurtulamaz. Hatta erkek çocuk sahibi olan annenin sevinci sonunda penise kavuşmasıyla açıklanır (Millet, 2018, 299). Bu anatomi kaynaklı kıskançlığından dolayı kadın kendisini doğru yargılara da varamaz bir pozisyonda bulur. Freud kadınların adalet kavramından yoksunluğunu ruhsal yaşamlarına egemen olan kıskançlık ve özenme duygularıyla açıklamaya çalışmıştır. Millet, Freud’un bu tutumunu kadınların toplumsal durumunu açısından oldukça yıpratıcı bir suçlama olarak değerlendirir çünkü “yoksun bir grubu kıskançlık ve adalet duygusundan nasipsiz olmakla suçla[yarak], bu kişileri tek istekleri olan adil ve eşit davranış isteğinin temelinden yoksun kılmıştır” (Millet, 2018, 305).

Daha yumuşatılmış bir Freudyen yorumda ise çocukta üst benliğin gelişmesi için babanın varlığı şart koşulmuş ve her iki cinsiyetten çocuğun ahlak gelişiminde baba varlığının etkili olduğu söylenmiştir. Babanın işlevi dürtü kontrolünü sağlama, vicdan duygusunu ortaya çıkarma, ahlaki değerlerin

içselleştirilmesi, benliğin kendinden dış dünyayı kesip ayırmasına aracılık etme, üst benliğin temellerini atma, özdeşleşmeler yoluyla benliği güçlendirme ve en nihayetinde topluma ve bireyin ruhsallığına yasayı getirerek adaleti tesis etme şeklinde sıralanmıştır (Erdem, 2014, 15-19). Burada roller açısından “iyi, başarılı” ilişkiler kurabilen bir baba olmaktan bahsedilmemektedir. Hemen her konudaki psikolojik bozukluğu annenin ya aşırı kontrolü ya da yetersiz bakımıyla, kadının histerik yapısıyla açıklayan psikanalitik bakış, birey gelişiminde en pozitif görülebilecek üst benlik gelişimini erkeğe bağlamış, sadece “var olmasıyla” bile ahlaki gelişimi tamamlayan bir “erkek akıl” a referans vermiştir. Bu teoriye göre ahlak oluşumunda kadının geçerli bir işlevi yoktur. Geleneksel rollere göre dağıtılmış görev tanımında kadın bakım vererek görece “önemsiz” işleri gerçekleştirirken, erkek sırf varlığıyla bile “topluma yasayı getirmektedir”. Kadın uygarlığa katkıda bulunamaz, aile ve cinsel yaşamın simgesi olurken erkek kültüre ve uygarlığa hizmet eder, bu uğurda çalışır. Hatta erkek uyarlık için çalışırken sınırsız zaman ve libidoya sahip olmadığı için bunları kısıtlamalıdır, bu yüzden de kocalık ve babalık görevlerini yerine getirmesi engellenir (erkeğin geleneksel roller içindeki zaten kısıtlı eylemleri içeren babalık görevlerini bile yapmaması için geçerli bir bahane ortaya çıkmıştır, o uygarlığın gelişimi için uğraşıyordu). Kadın ise bir kıskançlık içinde kültürü kendisine rakip olarak görür ve kültüre “karşı” bir tavır alır (Millett, 2018, 323). Erkek olmadan bireylerde üst benlik gelişmezken kız çocukları özelinde baba olsa bile onunla özdeşleşemediği için üst benlik geliştiremeyen, yüksek kültüre katkıda bulunmayan kadınlar söz konusudur. Freudyen gelişime göre ahlaki gelişim noktasında kadınlar olarak oldukça talihsiz bir konumda olduğumuz söylenebilir. Gilligan (2017, 24) bu olumsuz tanımlamaya karşı şunları söylemiştir:

“Ahlaki problemler, insan ilişkileri problemleridir ve ben bakım etiğinin (özen etiğinin) gelişim izlerini takip ederken şiddete başvurmeyen insan ilişkilerinin psikolojik temellerini inceliyorum. Bu ilişkisel etik, asırlardır süregelen ve ahlaki söylemin asli unsuru olan bencillik ve özgecilik karşıtlığının ötesine geçiyor. İnsanların çoğu için bu hatalı ikilemleri aşan bir ses arayışı, ahlaki tartışmanın akışını, nesnellığe ve tarafsızlığa nasıl ulaşıyoruz sorusundan duyarlı ve özenli bir şekilde nasıl bağlanırsınız sorusuna çevirme çabasını temsil eder”.

Hakların birbiriyle çatışmasından çok sorumlulukların birbiriyle çatışmasından doğan etik problemler üzerine düşünmek eşitlik, adalet ve soyut birey gibi kavramları sorgulanır kılmış ve feminist düşünürleri feminist bir ahlak anlayışını kuramsallaştırmaya yöneltmiştir (Morsünbül, 2015). Gilligan’ın bakım etiği anlayışı da tam burada devreye girer ve kişinin hem kendisine, hem de başkalarına özen göstermesi üzerinden bir ahlak tanımı yapılır. Bu ahlak anlayışı sadece bakım vermenin beraberinde getirdiği ilişkisellik değil, kadın haklarındaki değişimlerle de şekillenmiştir. Feministlerin kamusal alana dahil edilme tartışması kadınların kendilerini dışladıklarının farkına varmasıyla sonuçlanmış, kazanılan haklar sayesinde de ahlaki olanın sadece başkalarını değil, kendini de gözetmeyi içerdiği anlaşılmıştır. “Özen göstermek ile ilgili kaygılar, başkalarını incitmemek kuralından çıkıp toplumsal ilişkilerde sorumluluk idealine uzandığında, kadınlar ilişkilerle ilgili fikirlerini ahlaki dirençlerinin kaynağı olarak görmeye başlamıştır. Hak kavramı ise kadınların ahlaki yargılarına ikinci bir perspektif ekleyerek, bu yargıları daha hoş görülür ve daha az mutlak hale dönüştürmüştür” (Gilligan, 2017, 245).

Bir “Armağan İlişkisi” Olarak Bakım

Bakım verme sürecinin bir “armağan ilişkisi” kapsamında ele alınıp mevcut düzene karşı bir duruş geliştirebilmek için bir potansiyele sahip olduğunu söyleyen Zeybek (2013), bakım verme işinin farklı tür bir “ilişkisellik” yarattığını vurgulamıştır. Bakım verme işi “ucuz emek” kavramı içerisinde değerlendirildiğinde -her ne kadar sömürü ilişkisini görünür kıldığı için değerli olsa da- verilen emeğin kişiselliğini, içeriğini ve birbirine eşitlenemeyen doğasını göz ardı ettiği için kısıtlı bir anlama gelmektedir. Günümüzde her kavramı kapitalizmle ilişkisi üzerinden tanımladığımızda “armağan ilişkisi” gibi bir kavramı tam olarak anlamlandıramayız çünkü bu ilişki türü mevcut piyasa ilişkilerinden farklıdır. Armağan ilişkisi insanların birbirleriyle kurdukları çoğul ilişkilerdir. Toplumsal ilişki sürekli yeniden üretilirken birincil ilişkiler çerçevesinde benzersiz olarak gördüğümüz kişilere karşı hissettiğimiz bir sorumluluk da yaratmış oluruz. Böylece bir bakım verme ilişkisinde eşdeğeri bulunamayacak bir kişisellik oluşmuş olur ve kişisellik mevcut piyasa sistemiyle açıkladığımız her ilişkiden farklı bir boyut içerir. Bir bebekle kurulan gündelik ilişkiler üzerinden bu farklılığı vurgulayarak bakım etiği temelli alternatif ilişki modellerinin kurulması mümkün gözükmemektedir. Zeybek, bakım işinin hiyerarşinin en altında kalmış bir emek türü olduğunu söylemiş fakat bu değersiz görülen işlerin savunulması, paylaşılması ve yeni bir ışığa kavuşturulmasının öneminden de bahsetmiştir. Bakım emeği üzerine düşünmek insanları ekonomiyle ilişkili

bireyselleşme tarzlarından çekip çıkarabileceği gibi, iktidar tarafından hep devlet ve piyasa ilişkileri içerisinde tanımlanan “babalık” kavramının daha ilişkisel boyutlarını vurgulayan bir alternatif yaratabilecektir (Zeybek, 2013).

SONUÇ

Noddings, özen etiği kavramını kullanarak bir ahlak eğitimi modeli geliştirmiştir. Ahlak eğitiminin en önemli görevi, öğrencilerin kendilerine, diğer insanlara, dünyaya, bitkilere, hayvanlara, çevreye, insan yapımı eşyalara, düşüncelere özen göstermelerini sağlamaktır (Çelik, 2016). Bütün çocuklar hem yetkin birer özen sağlayan, hem de duyarlı birer özen gösterilen olarak yetiştirilmelidir (Çelik, 2016). Bu eğitim toplum tarafından dışıl diye kodlanan değerlerin, cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkese benimsetilmesi için uğraşmaktadır çünkü özen ayrı bir erdem değeridir ve her insanda özen davranışı sergileme eğilimi vardır. Fakat bu değerlerin topluma cinsiyet ayrımsız bir şekilde benimsetilemediğinin bir örneğini yeni yapılan bir araştırmada görebiliriz. Yale üniversitesindeki bir araştırmacının çalışmasına göre erkekler çevreciliğe karşı daha mesafeliler ve geri dönüşüm yapmayı reddediyorlar çünkü çevrecilik/geri dönüşüm gibi kavramları “kadınsı” buluyorlar (<http://esitlikadaletkadin.org>). Çevrecilik, (kendimizin mahvettiği) doğaya yönelik bir “bakım” sorumluluğunu içinde barındırdığı için bazı erkekler kadınsı gelmiştir. Bakım eylemini kadınla özdeşleştiren cinsiyetçi algılar, ancak bakım eyleminin cinsiyet ayrımı gözetilmeden gerçekleştirilmesiyle değişebilecektir. Hooks, özellikle II. Dalga Feminist Hareket zamanında bazı erkeklerin sevgi dolu katılımcı ebeveyn rolünü üstlenerek ve evde aynı zamanda ilişki becerilerini öğrenmelerini sağlayan işler yaparak cinsiyetçi varsayımlara meydan okumaya cüret etmelerinin değişimde etkili olduğunu söylemiştir. Ona göre “bu erkekler, çocuk yetiştirme işine eşit bir şekilde katıldıkları takdirde erkeklerin, aynı pozisyonadaki kadınlar gibi, duygusal ihtiyaçlar da dahil olmak üzere başkalarının ihtiyaçlarıyla ilgilenmeyi öğreneceklerini iddia eden feminist teorinin doğruluğunu kanıtıyor”du (hooks, 2018, 107). Erkekler, ebeveynlik işine tam anlamıyla katıldıklarında, genellikle kadınların doğasında var olduğu düşünülen ilişki yeteneklerinin de geliştiğini fark edeceklerdir ve bu ebeveynlik rolü, onlar için sevgiyi hayata geçirebilecekleri bir ortam oluşturacaktır (hooks, 2018, 131).

Donovan’ın aktardığı üzere bin yıllardır kadınlara yüklenen rollerden dolayı, örneğin kültürel feminizm, kadınları ayrı bir kültürün ve etiğin mirasçıları olarak görür. Kültürel feministler çocuk yetiştirme ve annelik deneyiminin kadına “ötekinin” gerçekliğine saygı duyma, doğa ve kültür arası aracılık etme özelliği kazandırdığını düşünmüşlerdir. Onlara göre yeni bir kamusal etik bu noktadan kurulabilir (Donovan, 2013, 326). Kadınların farkını, yine Gilligan’ın (2017, 274) sözleriyle aktarırsak:

“...Böylece kadınlar, orta yaşlara erkeklerden daha farklı bir psikolojik tarih ile gelmekle ve o dönemde kendilerine sevgi ve çalışmaya yönelik farklı olanakların sunulduğu bir toplumsal gerçeklikle yüzleşmekle kalmaz, aynı zamanda bu dönemde insan ilişkilerinden gelen bilgilerine bağlı olarak farklı bir deneyim anlayışı edinirler. Yakınlık kurmanın gerçekliği, kadınlar tarafından serbestçe sözleşilmiş bir şey olarak değil, verili bir şey olarak kabul edildiğinden, kadınlar özerklik ve kontrolün sınırlarını yansıtan bir hayat anlayışına ulaşmışlardır. Sonuç olarak, kadınların gelişimi, sadece daha az şiddetli bir yolu değil, karşılıklı bağlılık ve bakımla kazanılan bir olgunluğu resmeder”.

Hooks da benzer bir şekilde “tahakkümcü model” diye tanımladığı şiddet içeren, saldırgan ve iktidar ilişkilerine dayalı bir var oluş tarzından vazgeçip “birliktelik modeli”ne geçmemizi önerir. Bu modelde kadın-erkek farkı yoktur ve bütün bireyler birlikte var olma ve birbirine bağlı olmayı önceler. Bu modelin benimsenmesiyle oluşacak kültürde erkekler, doğalarında var olduğu iddia edilen bir saldırganlıkla değil, başkalarıyla bağ kurma istekleriyle tanımlanacaklar ve gerçek var oluşlarına ulaşabileceklerdir (hooks, 2018, 124-126).

Kadına cinsiyetinden dolayı toplumun yüklediği bakım sorumluluğu, kadının farklı bir sesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu farklılığı toplumsal alana, cinsiyetten arındırılmış bir şekilde katabilmek, belki de toplumsal değişimde pozitif bir dinamik yaratabilecektir. Sancar (2016, 309) da erkeklik araştırmasının sonunda dışıl deneyimi toplumsal alana katacak fazla olanağın olmamasından yakınmıştır. Toplumsal kurgudan ortaya çıkan cinsiyetler arasındaki zıtlıklar ve karşıtlıkların kadınları olduğu kadar erkekleri de daha eşit ve özgür insanlardan oluşan bir toplumda yaşamaktan mahrum bıraktığını söylemiştir. Bu çalışmada, bakımı sadece kadına özgü olmaktan çıkarıp bir ahlak eğitimi içine yedirmenin insanlarda yaratabileceği olası değişimleri ve özellikle erkekliğin dönüşümü noktasındaki etkilerinin neler olabileceğini tartışmak hedeflenmiştir ve ilgili alanyazına yeni bir bakış açısı getirilebilirdiyse bu çalışmanın hedefine ulaştığını söylemek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, Gülnur (2013). *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat.
- Altıntaş, Muhammed Esat (2014). Ahlak Eğitimine Feminist Bir Yaklaşım: Özen Yaklaşımı. *Bilimname XXVI*, S. 1, s. 99-120.
- Chodorow, Nancy J. (1978) *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. California: University of California Press.
- Çiğeroğlu, Berrak (2014). Melanie Klein Kuramında Dişil Konum: Nesne Değişiminden Simgeleştirmeye Giden Yolda Baba İşlevi. *Baba İşlevi*. Der: Ertüzün, M. I. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 7-14.
- Çelik, Raşit (2016). Bakım/Özen Etiği ve Eğitim Felsefesinde Feminizm Temelli Bir Yaklaşım. *Fe Dergi*, C: 8, S. 2, s. 73-85.
- Donovan, Josephine (2013). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim.
- Erdem, Nilüfer (2014). Freud'un Kuramında Baba İşlevi. *Baba İşlevi*. Der: Ertüzün, M. I. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 15-22.
- Esin, Nihal (2012). Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı: Sigortalı/Sigortasız Çalışan Kadın, Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Kadın Ve Çalışan Yaşlı Kadın. 15. *Ulusal Halk Sağlığı Kongre Kitabı*. Bursa: HASUDER, s. 77-83.
- Eşitlik Adalet Kadın Platformu (2019), "Toksik Erkeklik Doğaya Zarar Veriyor", <http://esitlikadaletkadın.org/toksik-erkeklik-dogaya-zarar-veriyor/>, Son Erişim Tarihi: 03.06.2020.
- Gilligan, Carol (2017). *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi*. İstanbul: Pinhan.
- Goldberg, Herb (2018). *Erkek Olmanın Tehlikeleri*. İstanbul: Totem.
- Günay Erkol, Çimen (2018). İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri. *Toplum ve Bilim*, S. 145, s. 6-31.
- hooks, bell (2018). *Değişme İsteği: Erkekler, Erkeklik ve Sevgi*. İstanbul: Bgst.
- Klein, Melanie (2016). *Haset ve Şükran*. İstanbul: Metis.
- Kepekçi, Egemen (2012). (Hegemonik) Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C: 2, S. 11, s. 59-86.
- Millett, Kate (2018). *Cinsel Politika*. İstanbul: Payel.
- Morsünbül, B. Cennet (2015). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Feminist Etik, <http://evici-adalet.hukukfelsefesi.org/wp-content/uploads/sites/4/2015/09/%C3%96zen-Eti%C4%9Fi-Kramer-Kramere-Kar%C5%9F%C4%B1-Bilgen-Cennet-Mors%C3%BCnb%C3%BCL.pdf>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2020.
- Murdock, Nancy L. (2014). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları-Olgü Sunumu Yaklaşımıyla*. Ankara: Nobel.
- Nichols, Michael P. (2013). *Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler*. İstanbul: Kaknüs.
- Sancar, Serpil (2016). *Erkeklik: İmkansız İktidar- Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis.
- Topçu, Gökhan (2016). *Türkiye'de Sosyal Politikaların Aile Merkezliliğine Babalık Tecrübesinden Bakmak: Ankara Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zastrow, Charles ve Kirst-Ashman, Karen K. (2016). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I*. Ankara: Nika.
- Zeybek, Sezai Ozan (2013). Bu Bebeğin Annesi Nerede?: Cinsiyet, Babalık ve Armağan İlişkisi. *Toplum ve Bilim*, S. 126, s. 120-143.